

fejlesztésében most éppen abban a szándékban vagyunk, hogy a tanügyi igazgatást négy culturtartományra osszuk fel, négy egyetemünk székhelyén, az ottani bölcészeti kar s az illető culturtartomány főiskolai igazgatóinak bevonásával, egy-egy, a közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a kormányzó által kinevezendő elnök alatt.

E testületre ruháznók a jelölési jogot a tanítók és tanárok, továbbá a tanügyi igazgatás kebelében leendő egyéb kinevezéseknél, s más széleskörű illetékességgel is felruháztnák a közép- és népiskolák körében. Ezzel oly teendők hárrítatnának rá, melyek a központi igazgatást szinte agyonnyomják, a minisztert és a vezető hivatalnokokat akadályozzák abban, hogy munkaerejüket teljesen a nagy pädagogiai és szervezeti kérdéseknek szentelhessék.

Ha ily módon az önkormányzat elvét igyekszünk is a magyar culturpolitikában megvalósítani, mégis az az álláspontunk, hogy a kezdeményezés a minisztert illeti és hogy culturpolitikájának nagy vonalait nem keresztezhetik közjogilag felelőtlen elemek. Mélyértelműn és találón mondja Montesquieu a hatalmak megosztásáról szóló classikus tanában, hogy a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalomnak egyensúlyban kell lennie. Ez áll a tanügyi igazgatásra is, egyrésztől a miniszter vezetési és felügyeleti jogát illetőleg, másfelől az önkormányzati testület illetékességeire nézve. A miniszterre nézve sokszor kényelmetlen a különböző collegiumokkal és sokszor nagyon is egyoldalú szakemberekkel vesződni. Egy tetterős miniszter céltudatos akarata, ha a közvélemény helyeslése kíséri, mindenesetre érvényre fog jutni, de ezen a módon mégis lehetlenné válik az, hogy az uralkodó párt-coalitiók összetételében beálló minden változás s az azzal együttjáró miniszterecserék által a culturpolitika főirányvaiban hirtelen és elő nem készített változás álljon be, hogy az utód lerombolja elődje művét, s így az iskolaügyet megrendítse vagy széjjelzúzza.

A culturpolitikának kétségkívül legköltségesebb része a művészet ápolása; ez bizonyára kemény feladat egy pénzügyi nehézségekkel küzdő államnak, s egy, a háború és forradalmak által elszegényített társadalomnak. Szerencsére sikerült

a nemzeti művészet fő pilléreinek, a Nemzeti Színháznak, a királyi Operaháznak, a Zeneakadémiának és a Képzőművészeti főiskolának fenntartása. A mellett arra is törekszünk, hogy nagyobb nyilvános építkezéseknél a művészi díszítést se hanyagoljuk el, hogy ezáltal szobrászoknak és festőknek alkalmat adjunk művészi tevékenységre. Szépművészeti Múzeumunkat vásárlásaiban a hazai művészet érdeke vezeti, s gondunk van rá, hogy a vásárlásoknál épp úgy, mint a Képzőművészeti főiskola tanszékeinek betöltésénél is, ne egyoldalú művészi irány hatalmasodjék el, hanem minden élet- és fejlődésképes irány szóhoz juthasson.

További fontos, sőt egyenesen életkérdés a magyar culturpolitikára annak megfontolása, ápoljuk-e tovább kapcsolatainkat a nagy nyugati culturákkal, sőt szaporítsuk és erősítsük, vagy pedig egyre jobban elzárkózzunk az idegen hatások elől. Kisebb számú és csekély vagyonú nemzetek nehezen tudnak culturális önállásra szert tenni, mert nehezebben tudják azt megtartani. Egyfelől védeniök kell nemzeti sajátosságukat, másfelől kerülni a szellemi elszigeteltséget. Mikor Szent István az ezredik év körül a végzetterhes feladatra vállalkozott, hogy megalapítsa a magyar államot és egyházat, különféle lehetőségek álltak előtte. Megőrizhette a pogányság fenntartásával a magyarság ázsiai jellegét s rányomhatta bélyegét az új államra; csatlakozhatott a kelet-római kereszténységhez, amely bennünket keleti Európa orthodox államrendszerébe fűzött volna; végül bevezethette népét a nyugatrómai egyházba, mely akkor legfőbb s legáltalánosabb képviselője volt a nyugati polgárosultságnak. Szent István ez utóbbi utat választotta, s magát és népét mindjárt az állam megalapításakor nyugat felé fordította. Ő és az Árpád-házból származó utódai betelepítették Magyarországra a nagy szerzetes-rendeket: a Benedek-rendet, a premonstreit, cistercit, Szent Ferenc és Domokos rendjét, amelyek az akkori európai műveltség és tudomány letéteményesei voltak. Az Árpád-ház kihaltával az Anjouk, a francia királyi ház egyik oldalága, a trecento francia-normann-délitáliei műveltségét hozták el Nápolyból Magyarországra. Az e házból származott I. Lajos király egyetemet alapított Pécsen, ami-

ben alkalmasint a nápolyi egyetem mintája lebegett szeme előtt. A korai kapcsolatok, melyek az olasz culturával összefűztek, még erősödtek a Hunyadiak nemzeti dynastiája alatt. Corvin Mátyás, aki Arragoniai Ferrante, Nápoly királyának egyik leányát hozta feleségül, Olaszország határain kívül egyik első pártfogója volt a korai renaissancenak. A XVI. században magyar diákok német egyetemekről a protestantismust hozták haza : száz évvel utóbb Pázmány bíbornok kibontotta az ellenreformatio zászlaját. Erdély fejedelmei pedig az északi protestáns hatalmakkal kerestek politikai és culturai kapcsolatokat. Mária Terézia alatt a magyar nemességet a rococo hódította meg, s a francia felvilágosodás öntött életet a magyar irodalomba a XVIII. század második felében. A francia forradalom véres túlságaitól visszadöbbenve, a nemzet művelődési szomja a német idealismus felé fordult. A német classicismus és német romantika hatása erős volt s mély és termékeny ösztönzést adott.

A magyar szellem történetének e futólagos vázlata is mutatja, mily szorgosan törekedett e nemzet, ezeréves történetének folyama alatt, Európa nagy szellemi áramlatait magába szívni és feldolgozni. A távolabbi dél-kelet keleti-orthodox államai nem voltak részeseek az európai történelem e korszakaiban ; Magyarország délkeleti határai az európai culturának is határai voltak. Csak az utolsó négy század alatt álltak be zavarok. A régi Ausztria polgári és katonai burocratiája politikai alchimiát akart űzni s egyenesen ijesztő következetességgel dolgozott azon, hogy a magyar nemzetet az összbírodalomba beolvassza. E megsemmisítő szándékkal szemben a nemzet öfenntartási törekvése szinte physiologiai módon reagált ; az előbb oly hozzáférhető magyar nép elzárkózott s befelé élte ki magát. A világháború nyomán járó összeomlás, — a mohácsi veszedelem mellett a nemzet legnagyobb katastróphája — meghozta állami önállóságunkat, mely mindenestre inkább elméletben áll fenn, mint a valóságban, mint-hogy állig felfegyverkezett szomszédaink közt teljesen lefegyverezve állunk. Culturális tekintetben azonban tényleg függetlenek vagyunk, s ezt a függetlenséget föl akarjuk használni arra, hogy még bensőbben belekapcsolódjunk a nyugati culturába.

Erre nézve a legfontosabb lépések egyike a magyar collegium felállítása Dahlemben, mely culturális értelemben mintegy hídfőnek van elgondolva. Ez intézetnek főleg két célt kell szolgálnia : elő szörinternatus lesz kezdő germanisták számára, akik felsőbb iskoláinkon a német nyelv és irodalom leendő tanárai s akik akadémiái tanulmányaikat német egyetemeken fogják végezni ; másodsor pedig otthona lesz fiatal magyar kutatóknak és tudósoknak, akik nagylelkűen bebocsáttatást nyernek a német tudományos intézetekhez. Kutató-intézeteket Rómában és Bécsben is létesítettünk, s öröm és tisztesség ránk nézve, hogy bécsi történeti intézetünket németbirodalmi történészek is állandóan látogatják. Igen tisztelt barátommal, Schmidt-Ott ő nagyméltóságával megállapodtunk arra nézve, hogy a balatoni biológiai intézetben is szoba és asztal áll a német természettudósok rendelkezésére.

Komoly és eredményes külföldi tanulmányok nélkülözhetetlen föltétele természetesen az illető modern nyelvek ismerete. Kis nemzetek felső- és középiskoláira nézve nagy nehézség az, hogy eggyel több modern nyelvet kell tanítaniok, mint a nagy nemzetek iskoláinak. Ha a német, angol, olasz, spanyol vagy francia a maga anyanyelvét tudja, már egy világnyelv van hatalmában. Mi magyarok azonban a mi szép nyelvünkkel magunkban állunk. Azonfelül a magyar nyelv turáni nyelv, mely szerkezetében és szókincsében jelentékenyen eltér az indogermán nyelvektől. Mi nem tudunk analog formákat állítani a görög, latin, német grammatikával szembe, éppen ezért egy nyugati nyelv elsajátítása a magyar gyermekre aránytalanul nagyobb nehézséggel jár, mint pl. egy németre.

Ezt és sok egyebet meg kellett fontolnunk, midőn felsőbb oktatásunk tavaly lényegbe vágó reformon ment keresztül. E reform lényege abban áll, hogy a humanista gymnasium és a modern reáliskola közé porosz mintára beillesztettük harmadik iskola-typusképen — sajnos, igen későn — a reál-gymnasiumot. A reál-gymnasium nem valami közbeeső compromissum gymnasium és reáliskola közt, hanem önálló, sajátos intézmény, melynek megvan a maga külön ideálja a

modern képzettségben. A reálgymnasiumi oktatás központjában két modern nyelv áll, melyek egyike mindig a német; természetesen a latin is megmarad. Az erre vonatkozó törvényjavaslat tárgyalása közben, mi még a Bérard Leon-féle középiskolai tanterv hatályon kívül helyezése előtt történt, hangok hallatszottak, hogy a közös alapú s a felsőbb osztályokban többfelé ágazó francia rendszerre kellene áttérnünk. A magyar törvényhozó testület túlnyomó része azonban a mellett volt, hogy maradjunk meg az iskolafajok differenciálásának német rendszerénél. Ez elhatározást kivált két megfontolás támogatta. Ha a négy alsó osztály egységes s ezáltal közös az alap, abból az következik, hogy vagy a gyermekek egy része — jövődöbeli hivatása szempontjából — sok haszon nélkül valót vagy legalább fölöslegest tanul, vagy pedig a felsőbb iskolák alsó tagozata afféle felsőbb népiskolává válik, amint nálunk nevezik: polgári iskolává. A Bérard-féle tanterv négy évi latin és két éves görög tanítást ír elő minden tanuló számára, tehát azok számára is, akiknek választása a felsőbb osztályokban egy oly elágazásra (furcatióra) esik, amely nálunk a felső-reáliskolának felel meg (latin és görög nélkül). A gyerekek tehát a Bérard tanterve szerint kénytelenek egy holt nyelv grammatikájával kínozni magukat, a nélkül, hogy e tanulmányaik gyümölcsét szedhetnék, anélkül, hogy a classikus auctorokat valaha élvezhetnék. Ez a rendszer nem tarthatta fenn magát. Viszont ha az alépitményt neutralisálnók, akkor minden lényeges a felső osztályokban zsúfolódnék össze, ami elviselhetetlen túlterhelésre vezetne. Előnyben kell hát részesíteni minden körülmények között az iskolatypusok specializálásának rendszerét, mely mellett minden iskola egységes jelleget nyer, érvényesül minden typus külön sajátossága, s a tananyag az osztályok közt arányosan osztható fel.

E reform szerint a 114 középiskolából, amennyi a mai Magyarországnak megmaradt, tovább fennmarad 26 humanisztikus gymnasium és 17 reáliskola, 71 pedig reálgymnasiummá alakult át. Megállapítható, hogy az új alakulat hamarosan megnyerte a szülék bizalmát. Az alapvető gondolat fonalán most egy lépéssel tovább menve, azt tervezzük, hogy a

leánynevelés terén is a leánygymnasium mellé egy latin nélküli iskolát állítsunk, melyet leány-lyceumnak neveznénk, s a hol az oktatás központjában két modern nyelv és irodalom állna. Mellesleg megjegyzem, hogy a leányiskola reformja elsősorban oly pædagogusok közreműködésével dolgoztatnék ki, akik tapasztalataikat leányiskolákban szerezték, mert mostanáig — legalább nálunk — a leányiskolák rákfenéje volt az, hogy a női lélek sajátosságaival alig vetettek számot.

Az egész vonalon folyamatban van tehát nálunk a középiskola reformja, s főgondunk most az, hogy a külföldi egyetemeken kellő számú germán, angol és romanista philologust képeztessünk ki. Az idevágó összes intézkedések zárt rendszert tesznek ki, s arra szolgálnak, hogy a magyar intelligentiát a modern nyelvek és irodalmak útján bevezessék a nyugati szellemi életbe, s ezáltal a nyugati culturával való kapcsolatainkat elmélyítsék s így megtermékenyítsék a magyar geniust. Mondanom sem kell, hogy a humanista gymnasiumokban a latin és görög nyelvtanítás kapcsán komolyan vesszük az antik cultura ismeretét s azt alaposan tanítjuk. De határozottan állást foglalok — s ez nálunk kemény harcot jelent — a túlságos, az öncéllá fajuló grammatizálással szemben, mely a gyermekből egyenesen kiöl minden tárgyi érdeklődést. Ellenben nyomatékosan hangsúlyozom az olvasmányok lényegébe, a görög és latin cultura- és irodalomba, az antik világ szellemébe való behatolás szükségességét.

Látuivaló, mindent elkövettünk annak megakadályozására, hogy demagóg jelszavakkal való visszaélés folytán a magas cultura s a felső- és középfokú oktatás intézetei kárt szenvedjenek: de nem húnynhatunk szemet annak felismerése előtt, hogy democratikus korszakunkban a culturpolitika voltaképeni nagy céljának a nagyvonalú népnevelésnek kell lennie. Szerencsére a népiskola-ügy terén nincsenek nálunk alapvető jelentőségű nyílt kérdések, melyek felszíthatnák a politikai szenvedélyeket. Az állami iskolai igazgatást illeti a felügyelet valamennyi népiskola fölött; az egységes iskola problémája sem okoz fejtörést, mely Franciaországban heves viták központja. A mi közép- és felső-iskoláinkhoz nem kap-

esolódnak előkészítő osztályok, másrészt minden magyar gyermek köteles a népiskolák látogatására.

Bizonyára nálunk is vannak különböző nehézségek. de azok — ismétlem — specifikusan magyarok s a sajátságos települési viszonyokból folynak. Egyes idegeneket, akik megismerték a magyar alföldet, elragadott annak sajátos varázsa, melyet Petőfi és Arany oly költői szépségekkel vettek körül. Csak kevesen tudják, hogy e szó: pusztá, a „pusztítani” igével tartozik össze, s elpusztított helyet, pusztaságot jelent. A nagy magyar alföld népessége sűrű volt a török hódítás előtt, a törökök tették pusztasággá. Itt-ott még egy-egy templom-omladéka, egy-egy torony hirdeti, hogy ott valaha falu állott. A német művelődéstörténet részletesen kinyomozta, mennyit pusztított a harmincéves háború a népesség száma, jóléte és culturája tekintetében. Pedig ez a háború csak harminc évig tartott, hazánk pedig 160 éven át nyögött török járom alatt; véráztatta földünkön nem európaiak, ugyanazon civilisatio gyermekei állottak szemben egymással, hanem két világ: a kereszténység és az iszlám. A török hódoltság megdőltevel az ország jelentékeny részét újra kellett benépesíteni. Az alföldre lassanként visszatért a nép, de az új település aránylag kevés zárt falvat hozott létre, az új jövevények házukat, udvarukat jobbára szántóföldjükre tették le. Órákhosszat utazhatni gyorsvonaton a pusztán keresztül s szétszórt, magányos tanyákat látni folyvást. Dunántúl is, hol a nemesség visszanyerte latifundiumait, mikor a spahik elhagyták, magában álló majorok alakultak. Ilyen körülmények közt természetesen nehéz az iskolaköteles gyermekeket egy közeli, vagy legalább elérhető iskolába összegyűjteni. Nincs az országban egyetlen falu, telep, mely iskolának híjával volna. Ha az írni, olvasni nem tudók száma — sajnos — mégis jelentékeny, annak oka e sajátságos települési módban rejlik. Most kerül tárgyalás alá a parlamentben egy törvényjavaslat, mely iskolaépítésekre évenként két és fél millió aranykoronát bocsát a kormány rendelkezésére, másrészt kötelezi a helyi érdekeltséget, elsősorban a nagyobb birtokosokat, az építési költségekhez való hozzájárulásra. s arra, hogy a gyermekeket a távolabb eső majorokból sze-

kéren küldjék az iskolába s onnan haza. Hogy legalább érintsem a rendkívüli nehézségeket, melyekkel ez a terv jár, föl-
említem, hogy mindenütt csak egy tanterem és egy tanítói
lakás építéséről van szó, s hogy az ilyen tanyai iskola taní-
tója egész életére teljes magánosságra szánja el magát, mert
az ily iskola nem a legközelebbi várostól, hanem a legköze-
lebbi falutól is néha egynapi járóföldre van. Ha tehát egy
megoldhatatlan problémát kell megoldani és ha sikerül a
tervbe vett módon az általános iskoláztatást megvalósítani
s az írni-olvasni nem tudást az országból kiküszöbölni, ebben
felségs jutalmát látnám közeleti munkásságomnak.

A népiskola további belső kiépítésének terve ellen eddig
azzal volt szokás érvelni, hogy előbb az összes iskolakötelesek
iskolába járását kell elérnünk, mielőtt az oktatási idő kiter-
jesztésére és a tanterv kibővítésére gondolnánk. Az iskola-
építő tevékenység megnyitja az utat az iskola belső fejlesz-
tése előtt is. Most hatévi tankötelezettségen alapuló hat-
osztályos népiskolánk van, melyhez hároméves továbbképző
tanfolyam csatlakozik. Világos, hogy ez a szűken mért isko-
láztatási idő ma kevés culturális alapot rak le az egész élet
számára. Arra törekszünk, hogy a népiskolát még két osztály-
lyal, a továbbképző tanfolyamot egy negyedik évvel toldjuk
meg, úgy hogy tízévi átmeneti idő multán minden magyar
gyermek hat éves korától tizennegyedik éveig a népiskolát,
azontúl 18 éves koráig a továbbképzőt fogja látogatni.
A gazdasági szakok most csak a továbbképző tantervébe
vannak belefoglalva, a jövőben már az alföldi népiskolák
felsőbb osztályaiban tér nyílik a mezőgazdasági tananyag-
nak. A továbbképző iskola felsőbb évfolyamai önálló olvas-
mányokra nevelik az ifjúságot s hozzá szoktatják a nép-
könyvtárak helyes használatához. Reméljük, hogy a tovább-
képzés ilyen kiterjesztése az érettebb ifjúság körében nem fog
ellenkezéssel találkozni, hiszen két évvel ezelőtt a testgya-
korlásnak egészen 20 éves korig való kiterjesztését akadály
nélkül keresztül lehetett vinni, úgy hogy ma országszerte
szenvedéllyel tornásznak és gyakorlatoznak.

A további, meglehetősen egyoldalú értelmi képzést ma-
gasabb fokra és nemesebbé kell emelni fokozott erkölcsi ne-

velés, különösen az akarat és a közérzések, az altruizmus s a hozzánk tartozók szeretetének erősítése által. Hiszen általános a felfogás, hogy az utóbbi évtizedekben az iskola hibás abban, hogy a növekedő osztálygyűlölet ellenébe nem állított kellő ellensúlyt fokozottabb erkölcsi és szociális nevelés által.

Nekünk magyaroknak különösképen szükségünk van az erkölcsi és kulturális megedzésre. Az ország összeomlása következtében államunk 325,411 négyszögkilométer területéből mindössze 92,916 maradt kezünkön, a 20.886,487 lakosból csak 7.980,143. Egészében azonban a bennünket ért katasztrófát csak akkor látjuk át, ha egy pillantást vetünk az államterület történeti alakulására. A törökök a Nagyalföldet és Dunántúlt hódították meg, tehát azon területeket, melyekből Trianon óta Csonka-Magyarország áll: pusztításuk elől a népesség, a hatóságok, egyházak, iskolák a Felvidék és Erdély hegyei közé menekültek, úgy hogy Magyarország a XVI. és XVII. században egészen más territoriumokból állott, mint jelenleg. Egy szóval: a mai Magyarország a török világ idején, az akkori Magyarország pedig ma jutott a Balkán kezére. Ebben a tényben nyilvánul a magyar történet egész tragikumuma; de ebből látszik az is, mennyire nem függ a magyar hazafiság tértől és időtől, sem a balsorstól. Nem meríti azt ki a hazaszeretet és az anyanyelv; mindazoknak sziklaszilárd solidaritásában áll, akik magyarul gondolnak és éreznek. Az állam területében beállott változás világítja meg: miért vagyunk ma oly szegények műemlékek dolgában. Az Árpádok székesfehérvári bazilikája, a nagy szerzetes-rendek zárdái, az Anjouk visegrádi várkastélya, Hunyadi Mátyás budai várpalotája s a magyar középkor számos monumentális épülete nyomtalanul megsemmisült a törökök által; Vajda-Hunyad lovagvára, Gyula-Fejérvár, Kassa, Pozsony dómjait, a Felvidék és Erdély egyéb műemlékeit a trianoni béke ragadta el tőlünk. A magyar történet a katasztrófák szakadatlan láncolata, s a romok az ő emlékei. Hogy az utolsó összeomlás ellenére sem csüggedtünk el, az a lehangosabb bizonyossága az ország elpusztíthatatlan

életerejének. A nemzet területi integritásának elvesztése után kétszeres szeretettel és odaadással csüggünk a nemzet szellemi birtokának integritásán.

Az 1867-iki kiegyezéstől a világháború kitöréseig egy félszázadon át békében és munkában élt a nemzet, az anyagi jólét emelkedett, culturánk csodálatraméltón fejlődött, miről azonban a külföld keveset tudott. Nyelvünk is izolált, de a régi monarchia diplomatiája is elállta előttünk az utat, ha a sárga-fekete sorompókon túl szellemi kapcsolatokat kerestünk. Rossz szemmel nézték ifjúságunk kiözönlését is a német főiskolákra. Külföldön soha sem vettek volna észre bennünket, ha nem lett volna egy Petőfi és Jókai, Liszt és Munkácsy; ők voltak szellemi téren követekünk. Ezt az alig ismert, az idejövő jóakarató barátok által mindig újra felfedezett culturát, keserves multunk pompás örökségét, híven meg akarjuk őrizni s épségben menteni át egy szebb jövőbe. Katonailag lefegyverezve, minden megmaradt erőnket egy célra fordítjuk: hogy a korábbi nagy Magyarország szellemi fegyverzetét megtartsuk (sonka-Magyarország számára; a magyar szellemi cultura súlyát, mely azelőtt huszonegy milliónyi népségen oszlott meg, híja nélkül kell viselnie a megmaradt hét millió magyarnak. Tökéletesen ismerjük e feladat nehézségét, de kemény munkánkhoz bizalmat és bátorságot merítünk a német nép példájából, mely Jena és Versailles után urrá tudott lenni a végzetben, s a politikai balsors esélyeit a szellem legyőzhetetlen erejével hozta helyre. Mi felismertük, hogy azokon az utakon kell járnunk, melyeken olyan culturpolitikusok, mint Humboldt Vilmos, Allenstein, Althoff, Harnack, Schmidt-Ott, Becker a német szellemi életet, fenyegető szakadékok fölött, a magasba vezérlik.

A pompás német seregek oldalán becsülettel harcoltak és vérezték a magyar csapatok, s a közösen kiomlott vér tart össze legerősebben embereket és népeket. A de profundis fölemelkedő Magyarország bizalommal reméli, hogy a német nemzet, a régi hű bajtársak népe, nem felejtí el a hű bajtársat, s az alkotó béke éveiben munkatársának fogadja. Így aka-

runk aztán a szellem erejével s Isten segítségével munkánkkal jobb jövőt szerezni.

E forró kívánsággal fejezem be előadásomat, mellyel futó bepillantást kívántam nyitni Önöknek a magyarság küzdő, remélő lelkébe. Megjelenésükkel az én személyemben hazám kulturális és életakarását tisztelték meg. Fogadják ezért a magyar nemzet nevében meleg köszönetemet.

GRÓF KLEBELSBERG KUNO.